

тополі, достаючи верхами до середніх бань церкви. Чудові стояли вони, облиті промінням місяця од вершечків до самого долу! На їх було видко кожний листочок, кожну гіллячку! Лапландець із далекої півночі й собі вийшов із свого закутка. Всі сиділи вже давно і нікому не хотілось йти в хату. Кожному хотілось говорити, виговорить те, що притаїлося в душі; у кожного серце було одкритіше од тепла й добра пишного вечора й пісень соловейків.

Довго говорили студенти про всячину. Далі й далі всі ставали говорючіші. Розмова почала приймати тон елегії. Кожний почав думати й марити голосно. Серб Петрович почав згадувати свою рідну далеку сторону, розказував про турків, як турки взяли його діда, й батька, і дядьків, посадили в константинопольську тюрму, як забрали в їх землі, їх добро, зарубали діда й дядьків, а батька випустили з тюрми без копійки, без нічого. Його душа кипіла помстою й ненавистю; його великі чорні очі блищали вогнем навіть при світі місяця. Сумний болгар і собі розговорився, тільки його душа не рвалась так гаряче, бо була дуже пришиблена деспотизмом. Українські студенти ще не мали тоді ясного чуття національності; але, слухаючи серба й болгара, вони й собі згадали про свій нещасний народ, зовсім побитий з мовою, літературою й історією. Дашкович почав тихесенько співати українську пісню. До його пристало кілька голосів. Воздвиженський акомпанював басом, і тихо-тихо, як Дніпрова вода, полилася гармонічна українська пісня. Серед монастиря, перед п'ятьма золотими банями, серед чернечих келій і темних алей понеслася мелодія про Сагайдачного, котрого могила була за десять ступенів із відтіля.

Швидко одчинилося одно вікно в келії. Звідтіля висунулася кострубата чернеча голова. Потім одчинилося друге й третє вікно. З вікон висовувались темні голови й слухали співи.

вночі й молитись Богу, як покинув грецьку мову і взявся до французької, як почав чиститись і прибиратись. Уже він не стукотів по числі ногами, гуляючи, ніби на злість усім. Цивілізація цієї сторони, куди його занесла доля, трохи стерла з його темніші плями. Одначе товариші не любили й одхилялись од його, хоч він і причіплювався до других. В його натурі було стільки нецеремонності, що здавалось, ніби він от-от махоне лапою по спині або й по щоці! Він обтесався трохи тільки зверху: його душа, його вдача, його погляд на все зівстався той самий, що виніс із Тули.

Раз над Києвом стояла чудова весняна ніч, що так надихувала духом поезії Гоголя й Пушкіна^{*}. Повний місяць дивився в синій, гладенький, як дзеркало, Дніпро. Небо було ясне — синіло, як удень. На заході, над смугою чорною лісу й гір блищало небо дуже пізнім рум'яним вечером. Було ясно, як у день. На Братській церкві можна було читати золоті написи на стінах. Повітря було тихе, солодке. Здається, не тіло, а сама душа ним дихала. На серці ставало легко, на душі — спокійно. Розум засипав перед великою красою природи, за те ж прокидалася фантазія в самій черствій, твердій душі. Співуча душа виливалася піснею по-солов'їному, поетична душа марила тисячею пишних картин. Душа любляча любила горячіше, душа нещаслива заспокоювала своє замучене серце. Вся природа з небом і землею, з водою, квітками, лісами й горами здавалася однією піснею, однією гармонією.

В темних алеях Братства гуляли купами студенти. Під високими осоками й акаціями на лавках сиділи рядом: Воздвиженський, Дашкович, Петрович, Калімері і багато інших. Перед їх очима за олтарями Братської церкви, серед монастиря, стояв кольодязь. Крутом його росли високі

^{*} Тут і далі текст подано без цензури задля збереження історичного контексту.

Рух його, хода, все було поважне, нешвидке і разом кожна поза була картинна. Він ступав, ніби думаючи, як треба ступити, все ходив задумавшись. А як було сяде, чи стане, згорнувши руки і спокійно дивлячись, його постава була така картинна, хоч малюй на полотні.

Любима наука була філософія. Він сам вивчився німецькій, і на його столі купою лежали німецькі філософські книжки; тоді як його товариш Воздвиженський день і ніч сидів над грецькою мовою і, по старій традиції, вчив теологію. Тоді ще студенти були вірні духові Духовної академії.

Воздвиженський, при великому зрості, був неповертайло... Його кругла голова з широким великоруським круглим париком, білим, як коноплі, його широкий лоб і при йому куций ніс і тупо одрізаний підбородок, все те було дуже не в пропорції з товстим і великим тілом. Коротке лице з коротким носом і тупою бородою, при великому зрості, здавалось нескінченим, одрубаним із низу було трохи чудне на перший погляд. До його треба було довгенько привикати. Він говорив густим басом.

Так як харч в академії була дуже погана, то Дашкович, й інші слов'яне їли в пости скоромне — ковбаси, сало, масло; варили тихенько в чайниках яйця і закидали шкаралющі на грубу, а часом і за вікна. Од того монастирський двір у піст був засіяний білими шкаралющами, неначе снігом. Воздвиженський дуже за це гнівався, і грозив розказати ректорові. Всі почали його стерегтись і в піст виходили їсти скоромне у другі числа.

І пішло потім студентське життя рівно, тихо й однаково. Всі мусили засісти за науку. Всі мусили, хоч і через силу, привикати один до другого. Дашкович, грек Калімері, Петрович й інші слов'яне були висші розвиттям, цивілізованійші: вони впливали на грубу й дику натуру Воздвиженського. Він сам не чувся, як перестав уставати

— Дурні ви! Хіба не можна Богу помолитися?

— То молись нишком та не стукай так лобом! — крикнув сердито українець.

Всі прокинулись і почали лаяти Воздвиженського. Одначе він часто вставав уночі, молився Богу й ходив на утренню нишком од других. Українці та інші слов'яни їли в піст скоромне. Одні великоруси неначе вік прожили в скитах! Вони всі страшно держали пости: грека звали нехристом, українців — ляхами, а слов'ян — проклятими турками.

Той українець, котрому довелося жити в одному числі з Воздвиженським, звався Василь Петрович Дашкович. Він був родом з Черкащини, давньої, козацької сторони. Чудовий, пишний край! Чудові, здорові там люде. Ідеш селами й не надивишся на людей рослих, гарних, привітних. Чи їдуть чоловіки возами, вони сидять гордо, мов ті гетьмани. Чи йдуть хлопці селом, усі гарні, сміливі, високі, як козаки-запорожці. І дівчата там гарні, чорняві й рослі як тополі України, і пісня пишна, і люде добрі й горді. Чудовий край! Хто жив у тобі, хто дихав твоїм повітрям, хто бачив твоє сине небо й чув про твою козацьку славу, той тебе повік не забуде...

Дашкович був чистий черкасець. Високий, рівний, з дужими плечима, з козацькими грудьми, з розкішним темним волоссям на голові. Він мав лице повне з високим і широким одслоняним лобом. Брови лежали низько й рівно над карими ясними і спокійними очима. Чималі рум'яні губи були складені тісно й міцно, і навіть трохи сердито. Увесь його погляд, виявляючи розум і зібрану саму в себе мисль, був твердий, спокійний.

Рідко траплялось бачити таке лице, де зразу можна було б прочитати мисль, і розум, і силу. Та не було тоді ні кругом його, ні в самому матеріалі для правдивої здорової мислі.

Пили всі, одначе Воздвиженський пив більш од усіх: він випивав стакан горілки, не переводячи духу. Чи траплялись чії іменини, всі студенти збирались в найбільше число і випивали часом не одно відро горілки, заїдаючи хлібом з сіллю та ковбасами. Ті, що скінчили курса і виїжджали на місця, ставили могоричі в вертепі. Вертепом звали одно число в старому корпусі, де жили, скінчивши курс. Ті могоричі були такі, що часом усі: і молоді, і старі студенти, і пострижені в ченці — все те лягало покотом на помості і спало там до другого дня. Новішими часами стали пити менше, і в числах часто були танці під грання своїх музик. Разом із танцями на тих вечорах завелася пісня, і пісня народна, як українська, так і руська. Народні співи завсіді були любимі між студентам, і не раз і не два інспектор чернець розганяв студентів серед глухої ночі, бо вони тривожили його стан мирськими піснями. І за часів Воздвиженського студенти любили розважати себе піснями. Зачинали співати руських пісень, а потім українці співали своїх. Чудовою здалася українська пісня всім студентам з далеких країв, що зроду її не чули! Всі її слухали, як ті, що були родом із синього Дунаю, так і з далекої півночі.

Воздвиженський приїхав до Києва дуже богобоязливим. Він часто вставав серед ночі, молився Богу й не давав спати своїми молитвами. Раз його товариші прокинулись уночі і побачили, ніби щось біле й велике, стояло коло шафи і шепотіло. То був Воздвиженський. Він устав удосвіта і почав молитись Богу, б'ючи поклони так пильно, що побудив других студентів.

— Хто то? — спитав його один товариш.

— А тобі навіщо? — обізвався Воздвиженський сердито.

— Що ти робиш?

— Та Богу молюсь!

— Чом ти не даєш нам спати! — крикнули всі разом.